

Aanleg fietspad langs de D' Oultremontweg en de Tuinbouwweg,
gemeente Heusden

Archeologisch bureauonderzoek

Diederik Bente

versie 1.1

18-5-2021

Arcure
06-24831553
d.bente@arcure.nl

Samenvatting

Ter voorbereiding op de aanleg van een nieuw fietspad aan de zuidzijde van de D' Oultremontweg en de Tuinbouwweg in de gemeente Heusden is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Doel was om te bepalen of er (mogelijk) archeologische waarden in het geding zijn. Het voornemen omvat niet alleen de aanleg van het fietspad zelf, maar ook het graven van een aantal waterbergingen. Uit landschappelijke gegevens blijkt het gebied in een dekzandvlakte te liggen die ca. 11.000 jaar geleden overdekt is geraakt met een veenpakket. In de middeleeuwen lag het oostelijk plandeel in de ontginningseenheid Nieuwkuijk-Onsenoort, waarbinnen middels een systematische strokenverkaveling het veen is ontgonnen en het gebied geschikt is gemaakt voor landbouw. Het westelijk tracédeel is pas in de nieuwe tijd verkaveld. De archeologische verwachting voor de aanwezigheid van archeologische bewoningsresten in het plangebied is dan ook laag. Dit wordt bevestigd door de afwezigheid van bekende vindplaatsen.

Gezien de lage archeologische verwachting worden geen verder archeologische maatregelen geadviseerd.

Inhoudsopgave

1 Inleiding.....	4
1.1 Kader.....	4
1.2 Doel en methode.....	5
1.3 Administratieve gegevens.....	6
1.4 Begrenzing en huidige inrichting van het gebied.....	6
1.5 Geplande bodemingrepen.....	7
1.6 Beleidskader.....	7
1.7 Vraagstelling.....	8
2 Resultaten.....	9
2.1 Landschaps- en bewoningsgeschiedenis.....	9
2.2 Archeologie.....	13
2.3 Bodemverstoringen.....	15
3 Gespecificeerde archeologische verwachting.....	16
4 Conclusie en advies.....	17
4.1 Conclusie.....	17
4.2 Advies.....	17
5 Geraadpleegde bronnen.....	18

1 Inleiding

1.1 Kader

Omwillen van de verkeersveiligheid wil de gemeente Heusden een vrijliggend fietspad aanleggen tussen Elshout en Nieuwkuijk, langs de D' Oultremontweg en de Tuinbouwweg (afb. 1 & 2). Hierbij zullen bodemingrepen noodzakelijk zijn, waardoor mogelijk archeologische waarden in het geding zijn. Het onderhavige bureauonderzoek is uitgevoerd om in kaart te brengen wat er archeologisch bekend is over het geplande tracé en de directe omgeving en wat er te verwachten is aan archeologische resten. Aan de hand hiervan is een advies opgesteld hoe bij de verdere uitwerking van de plannen met archeologie omgegaan kan worden.

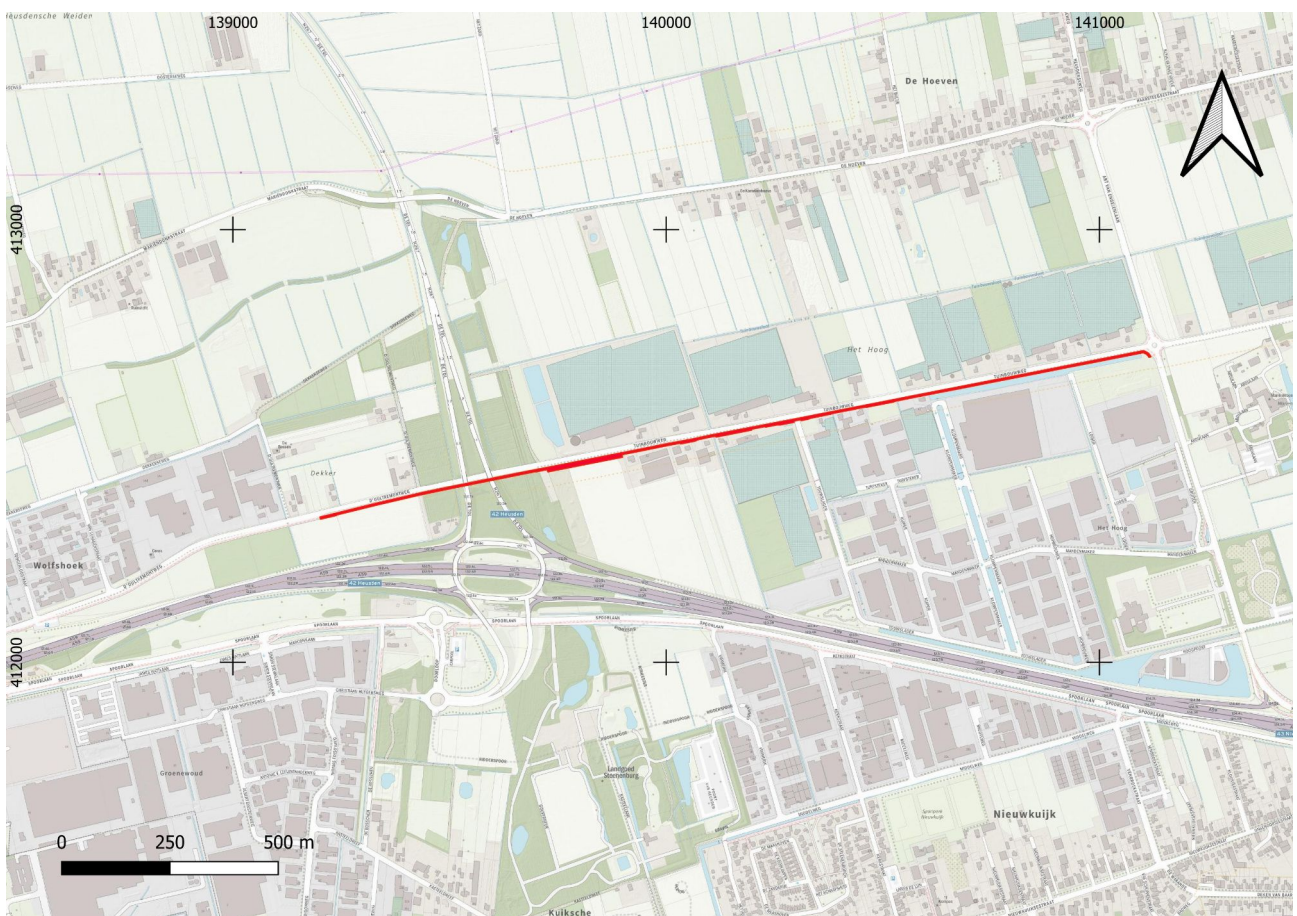
Afbeelding 1: Ligging van het nieuwe fietspad.

1.2 Doel en methode

Doel van het archeologisch bureauonderzoek is het opstellen van een specifieke archeologische verwachting aan de hand van bestaande bodemkundige en archeologische informatie.

Archeologische resten zijn niet willekeurig verspreid over het landschap, maar sterk gerelateerd aan bepaalde landschapsvormen en bodemkenmerken. Door gegevens over bekende vindplaatsen om het plangebied te combineren met de gereconstrueerde landschapsgeschiedenis, kan bepaald worden of er archeologische waarden in het plangebied aanwezig kunnen zijn en wat de aard, datering en diepteligging daarvan is. Hierbij wordt ook nagegaan of eerdere bodemingrepen de gaafheid en conservering van mogelijke archeologische resten beïnvloed kunnen hebben. Tot slot wordt de archeologische verwachting geconfronteerd met de geplande bodemingrepen, zodat inzichtelijk wordt of daadwerkelijk archeologische waarden aangetast zullen worden door de nieuwe plannen.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.1 Landbodems, protocol 4002 Bureauonderzoek (Centraal College van Deskundigen Archeologie, 2018).

Afbeelding 2: Het fietspadontwerp met waterbergingen in detail.

1.3 Administratieve gegevens

Projectnaam	Aanleg fietspad Tuinbouwweg
Provincie	Noord-Brabant
Gemeente	Heusden
Plaats	Haarsteeg
Toponiem	Tuinbouwweg
Kaartblad (1:25.000)	44H, 44F en 45A
Oppervlakte	ca. 10.000 m ²
RD-coördinaten	West: 139.202/412.334; Oost: 141.119/412.708
Maaiveldhoogte	1,80-2,20 m +NAP
Archis-onderzoeksnummer	5007690100
AMK-terrein	nvt
Waarnemingnummer(s)	nvt
Type onderzoek	Bureauonderzoek
Versie rapportage	1.1
Datum rapportage	18-5-2021
Opdrachtgever	Gemeente Heusden
Uitvoerder	Arcure Gasthuisstraat 12 6981 CS Doesburg 06-24831553
Auteur/ Senior archeoloog	drs. D.A. Bente d.bente@arcure.nl
Bevoegde overheid	Gemeente Heusden, geadviseerd door: Gemeente 's-Hertogenbosch (Erfgoed 's-Hertogenbosch)
KNA-versie	4.1

1.4 Begrenzing en huidige inrichting van het gebied

Het pad komt te liggen aan de zuidzijde van de D'Oultremontweg en de Tuinbouwweg tussen de rotonde van de Abt van Engelenlaan in Nieuwkuijk en de d'Oultremontweg in Elshout, waar het aansluit op het fietspad dat daar al ligt. Vanwege de beperkte ruimte van het huidige wegtalud is het noodzakelijk om het fietspad en de bijbehorende waterbergingen deels op de zuidelijke aangrenzende percelen aan te leggen. Deze zijn momenteel in gebruik als landbouwgrond of huiskavels.

1.5 Geplande bodemingrepen

Voor de aanleg van het fietspad zijn de volgende bodemingrepen voorzien¹:

- Ontgraven fietspadcunet tot 50 cm -Mv, met een lengte van ca. 1960 m en een breedte van ca. 4 m.
- Verplaatsen zaksloten tot een diepte van 1,0 m -Mv ten westen van het viaduct en in de voortuinen van Tuinbouwweg 14-18 en een deel van Tuinbouwweg 22.
- Verplaatsen en verbreden van drie zaksloten naar permanent water tot 2,5 minus maaiveld:
 - Ten westen van Tuinbouwweg 10 in het weiland met een oppervlak van 810 m² (l= 150 m en breed 5,4m);
 - Tuinbouwweg 26 met een oppervlak van 750 m² (l= 75 m en breed 10m);
 - Tuinbouwweg 34 met een oppervlak van 490 m² (l= 70 m en breed 7 m)
- Verder wordt op een aantal plaatsen op de bodem van de bestaande sloot een gewapende duiker aangelegd met een diameter van 0,40 m. Dit is ter plaatsen van Tuinbouwweg 10 t/m 22 over een lengte van 360 m, bij Tuinbouwweg 30 t/m 32 lang 80 m en Tuinbouwweg 38 (lengte 85 m). Hiervoor behoeft nauwelijks gegraven te worden (verwijderen slib). Ter plaatse van de inritten is de grond in het verleden reeds geroerd.

1.6 Beleidskader

Voor archeologie is de gemeente bevoegd gezag, via de ruimtelijke ordening: bij het al dan niet toestaan van nieuwe ontwikkelingen dient zij te toetsen of er archeologische waarden in het geding zijn. Op basis van een archeologische verwachtingskaart heeft de gemeente Heusden een beleidsadvieskaart vastgesteld, waarmee bij de ruimtelijke ordening rekening moet worden gehouden (Hessing e.a., 2011). Omdat het fietspad deels op gronden komt te liggen die nog geen verkeersbestemming hebben, zal er een nieuw bestemmingsplan opgesteld worden, die de aanleg mogelijk maakt. Op dit moment zijn voor het westelijk deel van het beoogde tracé dubbelbestemmingen waarde archeologie opgenomen in het vigerende bestemmingsplan. Het grootste deel heeft de waarde "Archeologie 4". Dit betekent dat bodemingrepen groter dan 5.000 m² en dieper dan 0,5 m -Mv archeologisch onderzoek nodig maken. Voor een klein deel van het westelijk tracé geldt de waarde "Archeologie 3". Hier is al onderzoek nodig bij bodemingrepen groter dan 500 m² en dieper dan 0,5 m -Mv. Het oostelijk deel van het nieuwe ontwerp kent geen archeologische dubbelbestemming(en).

1 Email Gemeente Heusden, dhr. M. Schapendonk d.d. 3 mei 2021.

1.7 Vraagstelling

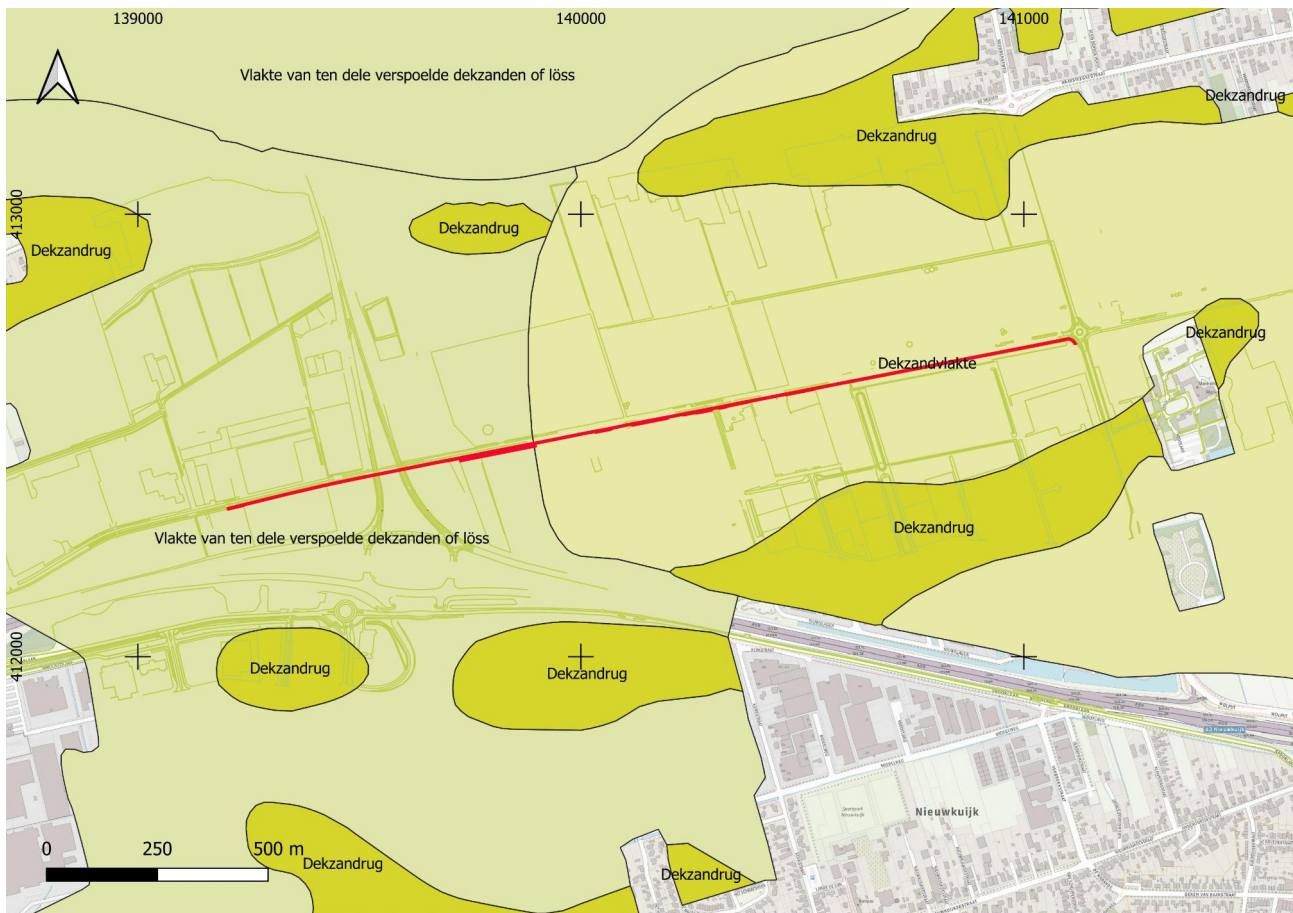
In het navolgende onderzoek zal ingegaan worden op de volgende vragen:

- Wat is de landschapsgeschiedenis van het plangebied en wat betekent dit voor de geo(morfo)logische en bodemkundige opbouw?
- Welke archeologische gegevens zijn reeds bekend over het plangebied en de directe omgeving?
- Hoe is het plangebied in het verleden gebruikt, wat is het gebruik nu en wat is de invloed daarvan op de te verwachten archeologische resten en de gaafheid daarvan?
- Wat is de invloed van de toekomstige inrichting op mogelijk aanwezige archeologische resten?
- Wat is de gespecificeerde archeologische verwachting (inclusief de verwachte conservering en gaafheid) voor het plangebied?
- Op welke wijze kan bij de verdere planvorming en -realisatie met eventueel aanwezige archeologische waarden worden omgegaan?

2 Resultaten

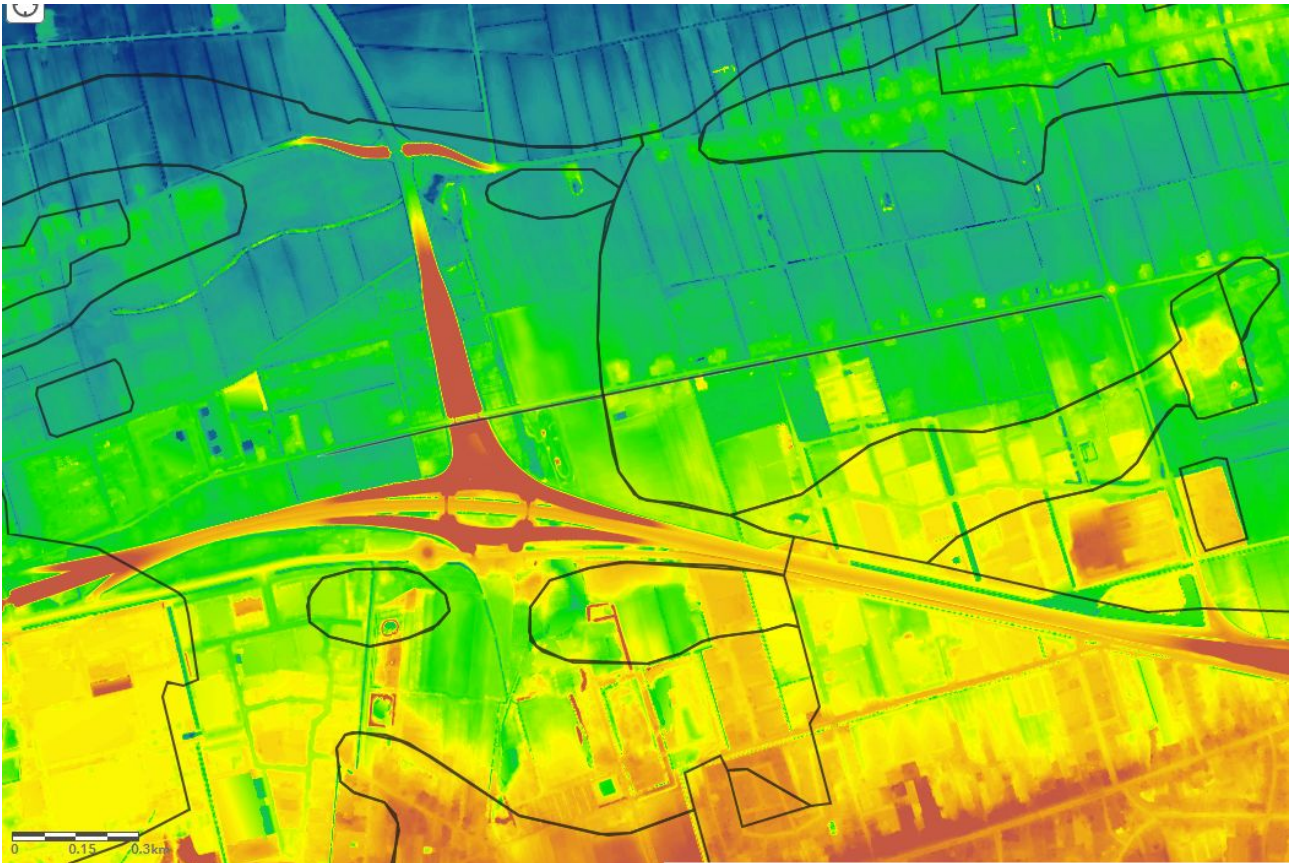
2.1 Landschaps- en bewoningsgeschiedenis

De ondergrond van het gebied waar het fietspad komt te liggen bestaat uit dekzand, afgezet in de laatste IJstijd, het Weichselien (120.000 tot 10.000 jaar geleden). Het zand kwam aangewaaid uit de door het koude en droge klimaat drooggevalen rivierbeddingen van Rijn en Maas. Zoals de geomorfologische kaart laat zien (afb. 3), kende dit dekzandlandschap reliëf, met ruggen en vlaktes, die door overstromingen deels verspoeld zijn geraakt. Het onderhavige fietspadtracé ligt op een dergelijke deels verspoelde vlakte. Hogere gebieden, in de vorm van dekzandruggen, liggen op enige afstand ten noorden en zuiden van het geplande tracé. De digitale hoogtekarte AHN laat overigens zien dat de hoogteverschillen niet erg uitgesproken zijn (afb. 4). Ondanks dit reliëf was het gebied relatief vochtig en nat, waardoor er vanaf ca. 11.000 jaar geleden (=Laatglaciale periode) veen groeide en er een dik veenpakket ontstond, dat echter in of na de middeleeuwen door ontginning en ontwatering verdwenen is.

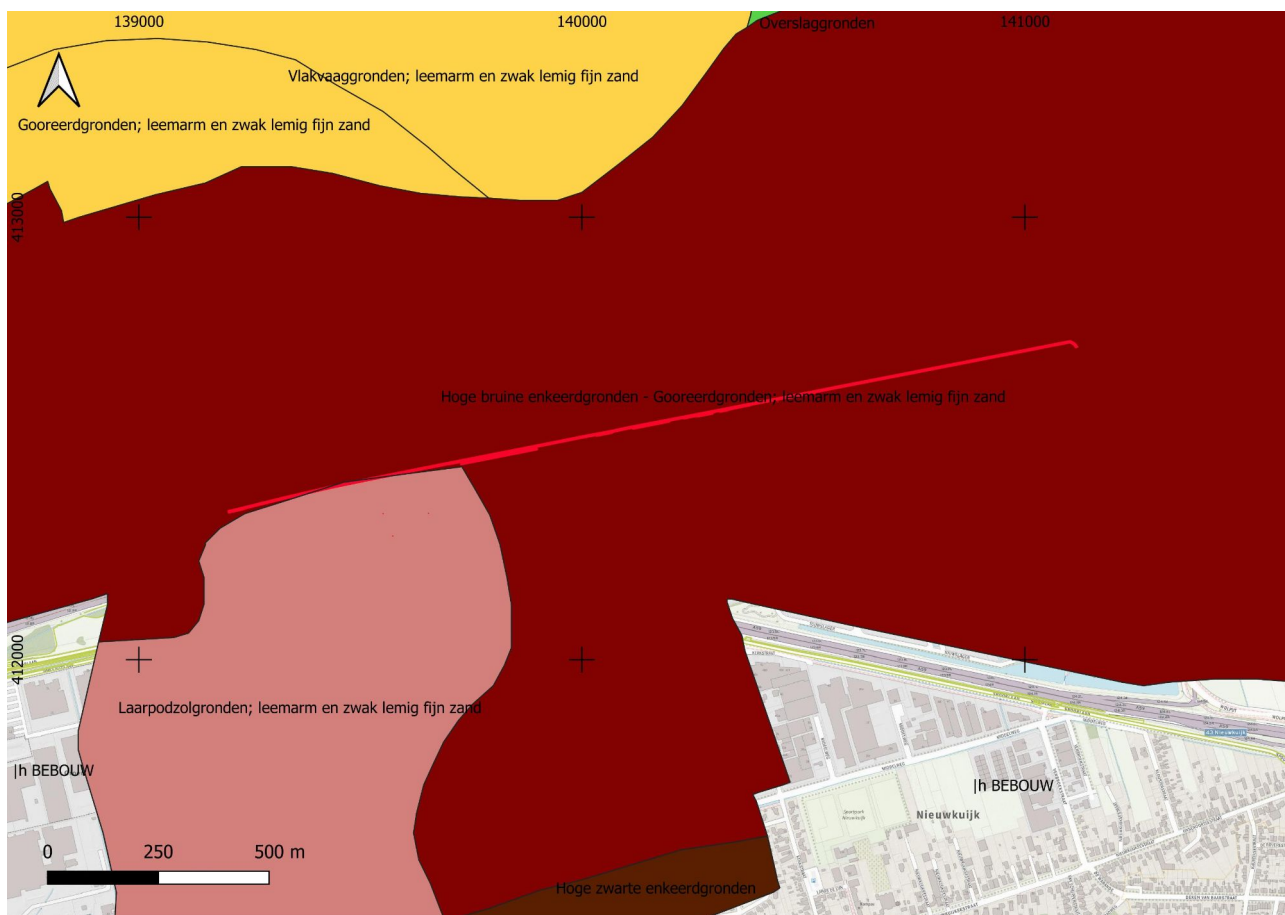
Afbeelding 3: Het plangebied op de geomorfologische kaart. Niet gekarteerd zijn bebouwde gebieden.

De bodem in en om het plangebied bestaat grotendeels uit enkeerdgronden of gooreerdgronden, zonder dat dit door de karteerders nader ingedeeld kon worden (afb. 5). Gooreerdgronden komen voor in lage vochtige gebieden, enkeerdgronden in wat drogere

Afbeelding 4: Het plangebied (zwart) op de hoogtekaart (AHN). Zwarte contouren geven de geomorfologische eenheden weer (zie afb. 3).

zones. Daarmee zijn de bodems sterk aan het microreliëf gerelateerd. Het westelijk deel van het nieuwe fietspad grenst aan en overlapt voor een klein deel een gebied met laarpodzolgronden. Dit betekent dat hier dekzand aanwezig is waar een dun (30 tot 50 cm dik) esdek op ligt, een door plaggenbemesting ontstaan humusrijk zandpakket. Het gebruik om plaggen, vermengd met mest, op de akker te brengen kwam op vanaf de late middeleeuwen. Een dergelijk opgebracht grondpakket kan eventueel aanwezige archeologische resten goed geconserveerd hebben. De oudste delen van een esdek liggen normaliter op een dekzandrug, maar in de nieuwe tijd kon dit zich bij voldoende aanvoer van mest en plaggen uitbreiden tot in de aangrenzende laagte. Enkel de aanwezigheid van een laarpodzolgrond is dus nog geen afdoende indicator dat zich hier ook een dekzandhoogte in de ondergrond bevindt. De geomorfologische gegevens bevestigen dit: de dichtstbijzijnde dekzandrug ligt ca. 300 m ten zuiden van het fietspadtracé.

Afbeelding 5: Het plangebied op de bodemkaart. Niet gekarteerd zijn bebouwde gebieden.

Historische ontwikkeling

Op de oudste topografische kaart van omstreeks 1850 blijkt het oostelijk deel van het plangebied in het oorspronkelijke ontginningsblok Nieuwkuijk-Onsenoort te liggen (afb. 6). Zoals gezegd werd het veenlandschap vanaf de volle middeleeuwen ontgonnen. Dit gebeurde in blokken of slagen, waarbij telkens een aaneengesloten gebied vanuit een ontginningsas middels opstreckende percelen verkaveld werd. Dit is de ontginningswijze die ook noordelijker, in het Hollands-Utrechtse veengebied, is toegepast bij de systematische openlegging vanaf de 11e eeuw. In onderhavig gebied startte dit mogelijk iets later, vanaf 12e eeuw, maar de datering is nog onvoldoende in detail bekend. Feit is dat het gebied in ieder geval al in de 13e eeuw ontgonnen was, blijkens het in bronnen voorkomen van Nieuwkuijk en Onsenoort. Naar wordt aangenomen is de ontginning vanuit het noorden, de Maas, begonnen en zuidwaarts getrokken. Blijkens de oudste topografische gegevens lag het plangebied niet op een oorspronkelijke bewoningsas.

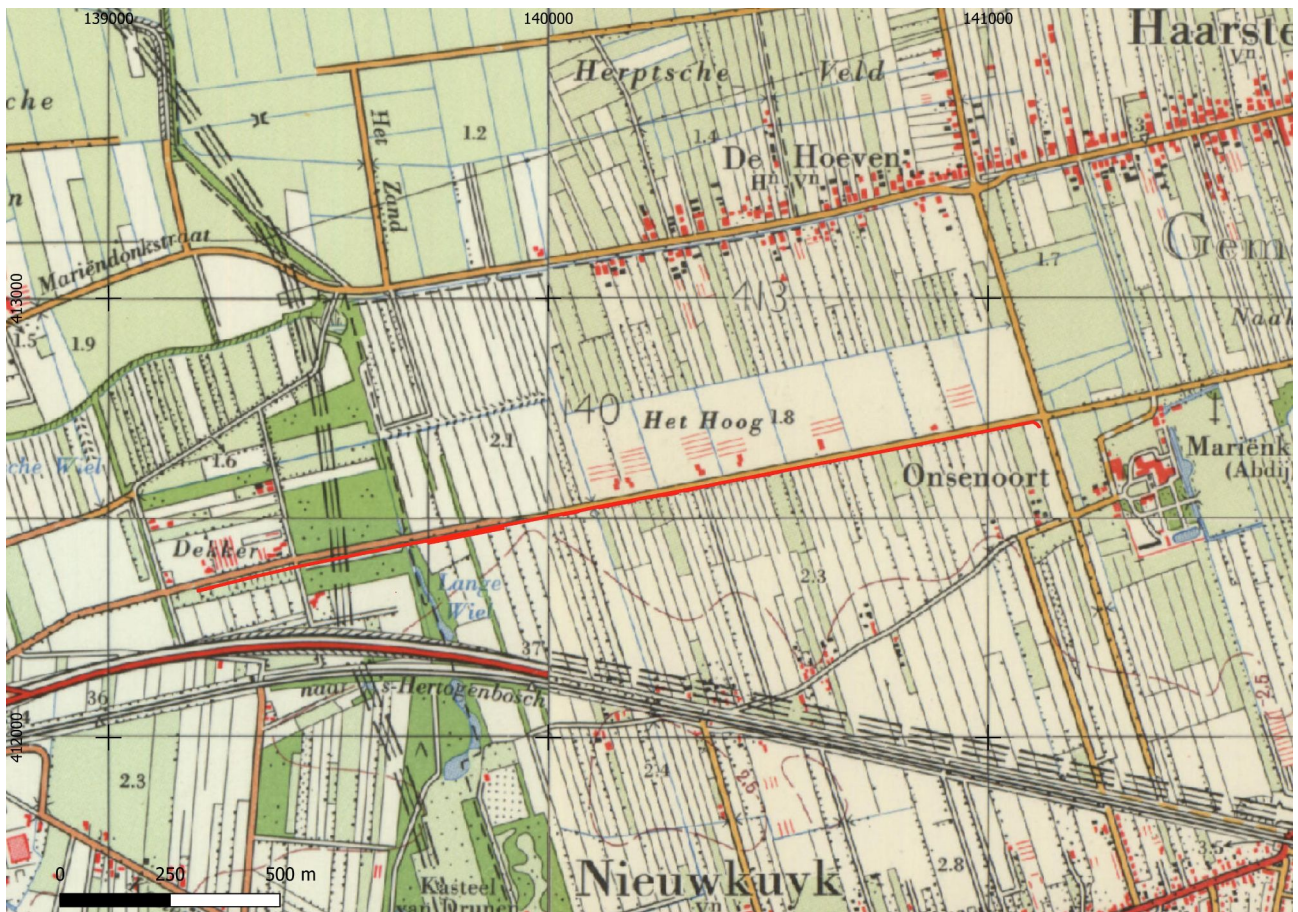
Het westelijk deel van het fietspadtracé lag in de Wolfshoek, een "restgebied" tussen aangrenzende, eerder ontgonnen gebieden, dat waarschijnlijk tot in de nieuwe tijd als heide of gemeenschappelijk onverkaveld bezit in gebruik is gebleven.

Afbeelding 6: Het plangebied op de topografisch-militaire kaart van omstreeks 1850.

Omdat de middeleeuwse percelering het onder het veen liggende dekzandrelief negeert, is duidelijk dat ten tijde van de ontginning er geen dekzandhoogtes boven het veen uitstaken. Op de ruggen zijn dus geen oudere archeologische resten te verwachten. Bewoning concentreerde zich vanaf de ontginning op de ontginningsassen, zoals in Nieuwkuijk en Drunen nog te zien is. Alleen adellijke woonplaatsen zoals het nabijgelegen Onsenoord (=Marienkroon) en Steenenburg lagen in het "vrije veld".

Tot kort voor 1970 bleef het landschap vrijwel ongewijzigd ten opzichte van het 19e eeuwse beeld. Op de topografische kaart uit dat jaar blijkt dat dan de Tuinbouwweg is aangelegd en de eerste landbouwbedrijven aan de noordzijde zijn gevestigd (afb. 7). Een laatste majeure verandering in het gebied was de aanleg, kort voor 1980 van de N267, met een viaduct over de Tuinbouwweg.

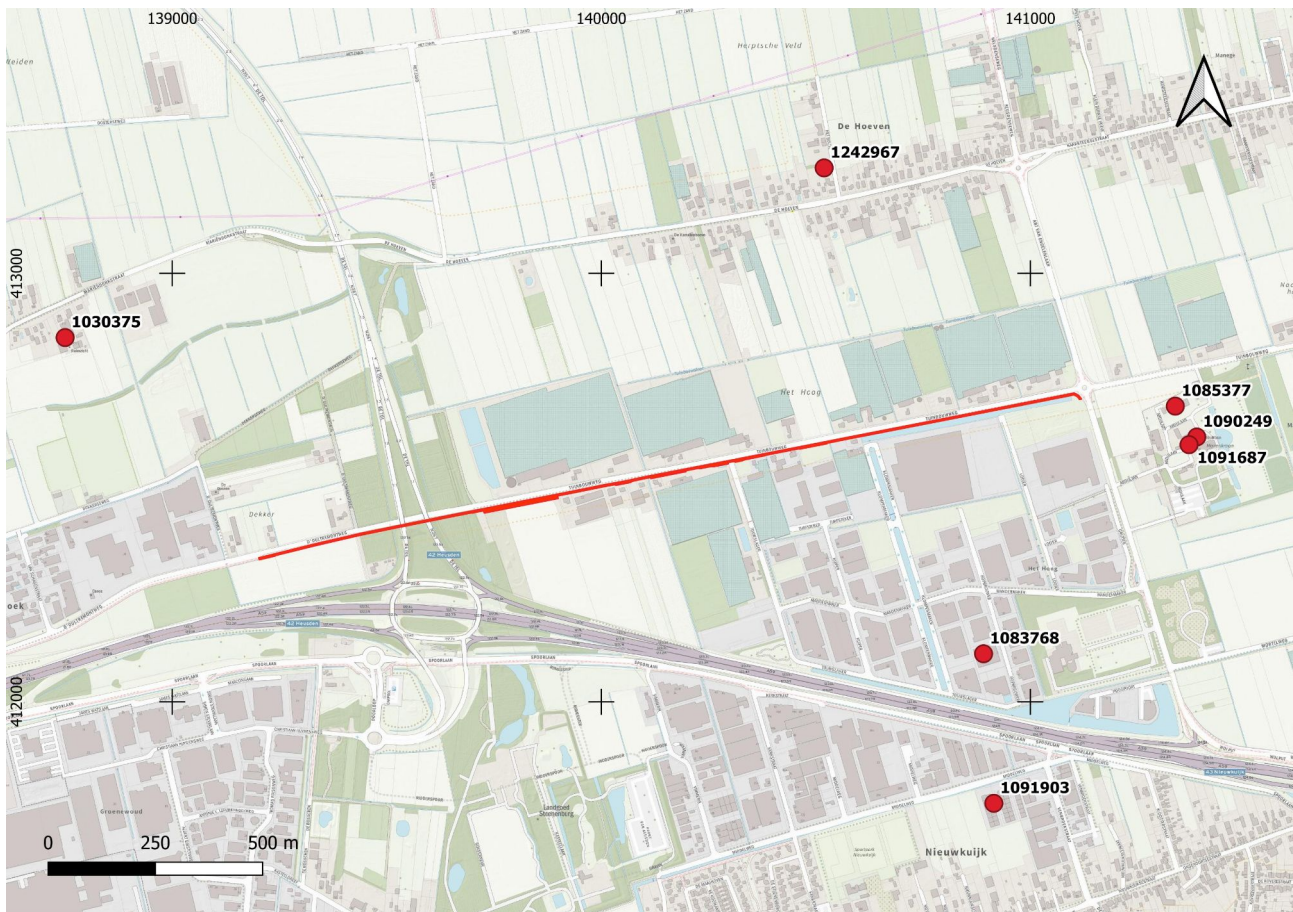
Afbeelding 7: Het plangebied op de topografische kaart uit 1970.

2.2 Archeologie

Bekende archeologische waarden

Uit de directe omgeving van het plangebied staan in de nationale archeologische database ARCHIS een aantal vindplaatsen geregistreerd (zie afb. 8).

Melding 1030375 betreft een wichelroede-onderzoek uit 1949, waarbij de resten van een middeleeuws klooster zouden zijn ontdekt. Dit is verder een uiterst dubieuze en niet geverifieerde registratie. Nr. 1242967 duidt een aantal bij een proefsleufonderzoek aangetroffen vondsten en sporen uit de nieuwe tijd aan. Het gaat daarbij onder meer om een opgevolde perceelsgreppel. Aanwijzingen voor (oudere) bewoning ontbreken.

Afbeelding 8: In de nationale database ARCHIS geregistreerde archeologische vindplaatsen om het plangebied.

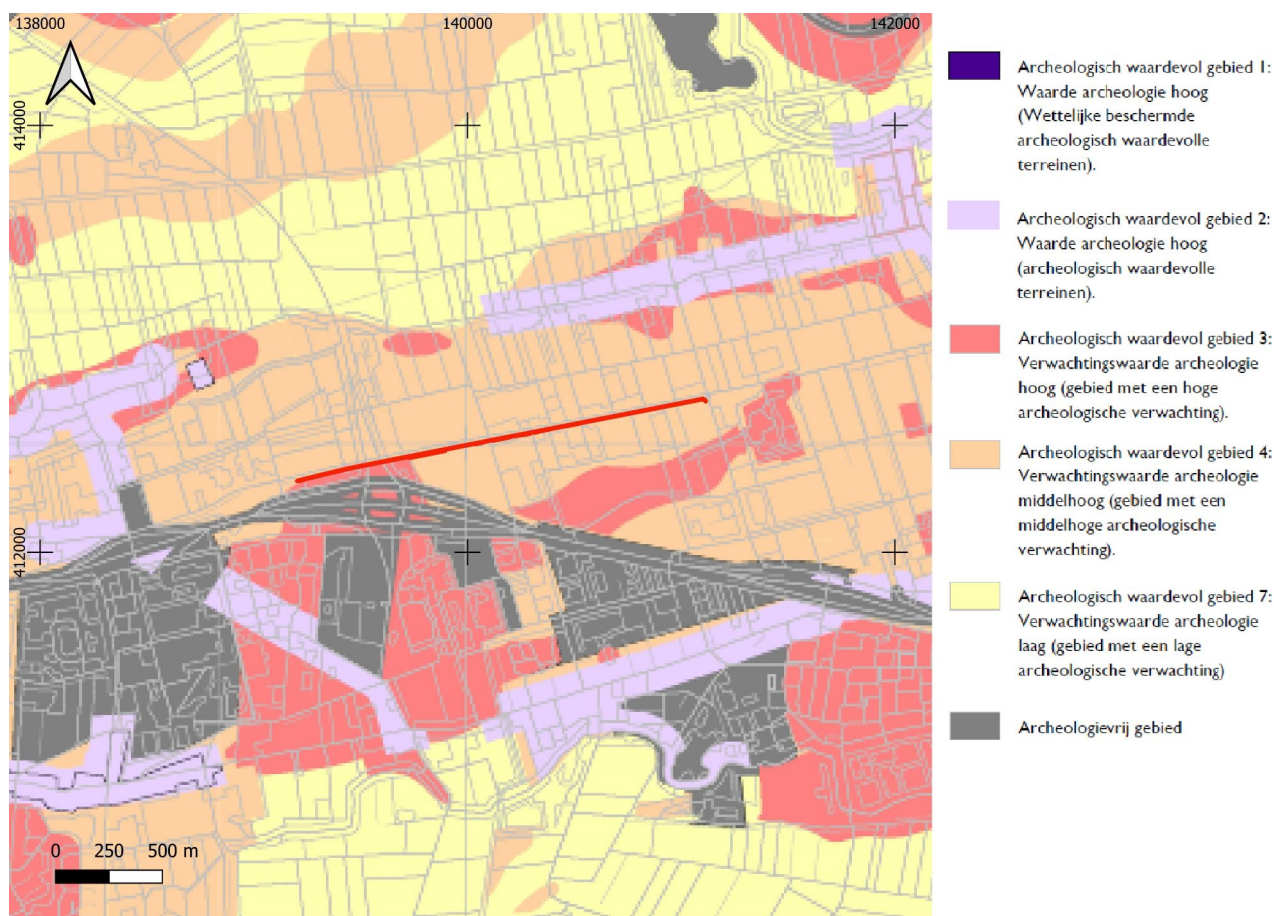
De registraties 1085377, 1090249 en 1091687 hebben betrekking op het in oorsprong middeleeuwse kasteel Marienkroon, later tot klooster omgevormd. Het betreft zowel oude, onbestemde en ongespecificeerde vondstmeldingen, als een proefsleuvenonderzoek uit 2007. Bij dit laatste zijn op twee locaties resten van een gracht vrijgelegd. Op basis van de locatie en de vorm kan worden verondersteld dat deze gegraven waterlopen deel hebben uitgemaakt van een rechthoekige of vierkante omgrachting die behoorde tot de aan de westzijde gelegen voorburch. Tevens werden greppels, (paal)kuilen, karrensporen en een mogelijke waterput aangetroffen. In de kern dateren de resten uit de late middeleeuwen.

Vondstmelding 1083768 betreft de vondsten die in 2002 bij een karterend booronderzoek zijn gedaan. In één van de boringen werd een IJzertijd/Romeins aardwerkfragment aangetroffen en in een andere een middeleeuws aardwerkfragment. De overige indicatoren waren afkomstig uit de Nieuwe Tijd. De vondsten zijn waarschijnlijk indertijd met grond van elders aangevoerd.

Dit laatste geldt ook voor melding nr. 1173700, vondsten afkomstig van een archeologisch booronderzoek in 2007 uit de periode prehistorie-nieuwe tijd.

Gemeentelijke archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart

De archeologische verwachtingskaart en de daarvan afgeleide beleidsadvieskaart zijn gebaseerd op een combinatie van bodem- en geomorfologische gegevens (afb. 9). De hiervoor beschreven dekzandruggen en de zone met een laarpodzolbodem hebben de aanduiding "Archeologisch waardevol gebied 3: Verwachtingswaarde archeologie hoog (gebied met een hoge archeologische verwachting)" gekregen. Voor het onderhavige tracé betreft dit een klein deel van het eigenlijke nieuwe fietspadcunet in het westen met een omvang van ca. 500 m². De (verspoelde) dekzandvlaktes hebben de classificatie "Archeologisch waardevol gebied 4: Verwachtingswaarde archeologie middelhoog (gebied met een middelhoge archeologische verwachting)". Dit betreft de overige delen van het gedachte fietspad.

Afbeelding 9: Het plangebied op de gemeentelijke archeologische beleidsadvieskaart. Bron: Hessing e.a., 2011).

2.3 Bodemverstoringen

Of en in welke mate de bodem in het ontwerptraacé verstoord is, is onbekend. Aan te nemen valt dat de bermen van de huidige weg, door de daarin gelegen kabels & leidingen voor een deel vergraven zullen zijn.

3 Gespecificeerde archeologische verwachting

Het oorspronkelijke dekzandlandschap ter plaatse van het plangebied was vanaf ca. 11.000 jaar geleden tot in de middeleeuwen afgedekt met veen. Daarmee was het geen aantrekkelijk gebied om te wonen of om kampementen aan te leggen. De verwachting voor resten uit de periode steentijd-middeleeuwen kan daarmee worden bijgesteld naar laag.

Het veengebied is in het westelijk deel van het plangebied vanaf de middeleeuwen ontgonnen, maar de daarmee samenhangende bewoningsas lag elders. Het plangebied zelf lag in laag, vochtig gebied en daarmee is ook voor de periode late middeleeuwen-nieuwe tijd de verwachting voor de aanwezigheid van archeologische bewoningsresten bijgesteld naar laag.

4 Conclusie en advies

4.1 Conclusie

Het geplande fietspad en de bijbehorende watergangen kennen een, voor alle archeologische perioden, lage archeologische verwachting.

4.2 Advies

Vanwege de lage archeologische verwachting zijn geen verdere archeologisch maatregelen noodzakelijk.

De mogelijkheid dat bij de realisatie van het project onverwachte, niet te prospecteren archeologische resten worden aangetroffen is echter altijd aanwezig. In dat geval bestaat de wettelijke verplichting (Erfgoedwet, art. 5.10) om deze aan de minister van OCW (=Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) te melden. Dit kan ook via de gemeente Heusden.

5 Geraadpleegde bronnen

ARCHIS, 2021. Archeologisch informatiesysteem *ARCHIS*, beheerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Geraadpleegd 1 april 2021. <http://archis.cultureelerfgoed.nl>.

Boer, A. De, A. Botman, N. de Jonge, J. Dijkstra & S. van der A, 2010. *De archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeenten Maarssen, Loenen, Abcoude en Breukelen. Rapportage behorende bij de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart*. Amersfoort: ADC Heritage/ADC ArcheoProjecten.

Centraal College van Deskundigen Archeologie, 2018. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA): Versie 4.1*. Gouda: SIKB.

Hessing e.a., 2011: W.A.M. Hessing, K. Klerks, R.J.J. Quak, M. Simons. 2011. Archeologische verwachtingskaart voor de gemeenten Haaren, Heusden, Loon op Zand en Vught. Verantwoording van, en toelichting op, de inventarisatie en het verwachtingsmodel. Vestiga-rapportnr. V834. Vestigia, Amersfoort.